

ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОН СОЛИҚ ТИЗИМИДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БЮДЖЕТГА ТАЪСИРИ

Худойкулов Садирдин Каримович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети проректори,
и.ф.д. доцент
E-mail: sadr_71@mail.ru

Жумаев Убайдулло Назарович
ТДАУ Термиз филиали ўқитувчиси
E-mail: ubaydulla1971@mail.ru

Аннотация. Ижтимоий муаммолар сифатида дунё иқтисодиётини том маънода қамраб олган коронавирус пандемияси шароитида солиқ сиёсатида энг оптимал йўналишни таъминлаш мураккаб бўлиб, бундай шароитда аҳоли даромадларининг пасайиб кетишининг олдини олиш ҳамда бизнесни қўллашнинг муҳим воситаларидан бири солиққа оид чора-тадбирлар ҳисобланади. Мазкур мақолада коронавирус пандемияси шароитидаги ноқулай иқтисодий ҳолатда Ўзбекистон солиқ сиёсатининг асосий йўналишлари таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: пандемия, солиқ, солиқ тизими, бюджет, солиқ имтиёзлари, бизнес, аҳоли даромади, бюджет харажатлари, солиқ ставкаси, солиқ сиёсати.

Аннотация. Обеспечение оптимальный ракурс в налоговой политике в условиях текущей пандемии COVID-19 представляет сложную задачу. Одним из важных инструментов поддержки бизнеса в сложных ситуациях падения доходов являются меры налоговой политики, снижающие обязательные расходы бизнеса. В этой статье анализируется в условиях неблагоприятной экономической обстановки принявших меры по поддержке населения и бизнеса в период пандемии коронавируса и основные направления налоговой политики Республики Узбекистан.

Ключевые слова: пандемия, налог, налоговая система, бюджет, налоговые льготы, бизнес, доходы населения, бюджетные расходы, налоговая ставка, налоговая политика.

Abstract. Providing an optimal perspective in tax policy in the context of the current COVID-19 pandemic is a difficult task. One of the important tools to support business in difficult situations of falling incomes is tax policy measures that reduce mandatory business expenses. This article analyzes in the unfavorable economic situation the measures taken to support the population and business during the coronavirus pandemic and the main directions of the tax policy of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: pandemic, tax, tax system, budget, tax incentives, business, household income, budget expenditures, tax rate, tax policy.

Кириш

Агар, охирги икки асрда рўй берган иқтисодий (молиявий) инқирозларга эътибор қаратадиган бўлсак, улар АҚШ ва европа давлатларида йигирма марта рўй берди Осиё давлатларида эса икки марта, яъни 1997 йилдаги ҳамда охирги молиявий инқироз ҳисобланади. Ушбу инқирозларнинг аксарияти саноат тармоғидаги компанияларнинг банкротга учраши, фонд бозорлари, банк тизими, тўлов тизими, фоиз ставкалари, инвестициялар оқимидаги ҳолатлардан келиб чиққан бўлса, унинг

энг кўринишлари саноат ишлаш чиқаришининг пасайиб кетиши, иқтисодиётнинг рецессия ҳолатига тушиши, тўлов тизимининг издан чиқиши, нархларнинг таннарх даражасидан тушиб кетиши, савдо алоқаларини вайрон қилишида намоён бўлган. Иқтисодий инқирозларга хос муҳим учта хусусиятни келтириш мумкин: ишлаб чиқаришнинг камайиши, тўлов тизимининг бўзилиши ва ишсизликнинг кескин ошиб кетишидир. Иқтисодий муаммолар қисқа вақт ичида бартараф этиш ва унинг оқибатларини юмшатиш мумкин, бунинг учун жаҳондаги йирик молиявий институтларнинг кўмаги, самарали иқтисодий сиёсат юритиш, мамлакатнинг ичидаги захира фондлардан фойдаланиш ва шу кабилар асқотар, аммо, ишсизлик ижтимоий оқибат сифатида, жамиятнинг маънавий илдизига путур етказди, оилаларда ижтимоий муаммоларни келиб чиқиши, жиноятчиликнинг ошиши, руҳий зўриқишларнинг кучайишига олиб келади, бу муаммоларни ҳал этиш биринчидан узоқ вақтни талаб қилса, иккинчидан уни иқтисодий дастаглар билан бартараф этиш қийин кечади, учинчидан жамиятнинг маънавий соғломлашишини секинлаштиради. Бироқ, ижтимоий муаммо сифатида юзага келган коронавирус пандемияси аввалги иқтисодий инқирозлардан фарқли равишда кескин равишда жамиятнинг барча жабҳаларига таъсир қилди, давлатларни радикал қарорлар қабул қилишга мажбурлади, энг муҳими давлат, бизнес вакиллари билан биргаликда кенг қамровли аҳолини ҳам маълум даражада ижтимоий ва иқтисодий хулосалар қилишга ундади. Бу шароитда ҳам аввалгидек, давлат бош ролни ўйнаши ижтимоий-иқтисодий зарурат бўлиб қолмоқда.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили

Қайд этиш жоизки, турли хил иқтисодий инқирозлар шароитида жаҳон иқтисодиёти, шунингдек, алоҳида олинган миллий иқтисодиётга инқирознинг ижтимоий-иқтисодий оқибатларининг таҳлилига бағишланган жуда кўплаб илмий тадқиқот натижалари эълон қилинган. Жорий йилнинг бошидан Хитойда бошланган, кейинчалик дунёнинг 180 дан ортиқ мамлакатларига тарқалишга улгурган ва коронавирус пандемияси даражасига чиққан ижтимоий муаммо ва унинг иқтисодий оқибатларига оид бир қатор илмий тадқиқотлар амалга оширилиб келинмоқда.

Хусусан, профессор А.Бекмуродовнинг "Яна бир глобал иқтисодий инқироз эшик қоқмоқда" номли [1], профессор Н.Жумаевнинг "Ўзбекистоннинг халқаро рейтинглардаги ўрни нима учун керак?" номли, [2], профессор Б.Бегаловнинг "Мустақил Ўзбекистон илк бор ўз аҳолисини рўйхатдан ўтказмоқда" номли [3], профессор Н.Каримовнинг "Дунёни қақшатган вирус" номли [4], и.ф.д. Ф.Мухамедовнинг "Пандемиядан сўнг иқтисодиётда қандай ўзгариш бўлади?" номли [5], профессорлар М.Пардаев ва А.Эштаевларнинг "Пандемия шароитида иқтисодий муаммолар кўп, ечимларчи?" [6], иқтисодчи А.Умировнинг "Пандемия оқибатлари қандай бартараф этилади" номли [7], профессор Б.Алиевнинг "Коронавирус-жиловланмаган офат. У дунё иқтисодиётига қай даражада таъсир этмоқда?" номли [8], илмий мақолаларида пандемияни юмшатиш ва унинг дунё ва миллий иқтисодиётимизга салбий таъсири ҳамда унинг кейинги ижтимоий-иқтисодий оқибатлари билан боғлиқ илмий таҳлиллар ва хулосалар қилинган. Бироқ, қайд этилган мазкур илмий тадқиқот ишларида пандемия шароитида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини солиқлар орқали қўллаб-қувватлаш ҳамда бу даврда солиқ сиёсатидаги тактик ҳолатларнинг мазмуни етарлича ўрин олмаган.

Таҳлил ва натижалар

Инсониятнинг, қолаверса жамиятнинг тарихий эволюцион ривожланиш жараёнидаги иқтисодий кризисларнинг келиб чиқиш сабабларини ўрганиш, башариятга кўплаб сабоқларни бериб келмоқда. Дарҳақиқат, Иқтисодий инқирозлар иқтисодий муносабатлар тизимидаги ўзаро-кетма кетликка асосланган бўғинларнинг ўзилиши натижасида ижтимоий муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлса, ҳозирги вақтда жаҳонда рўй бераётган пандемия инқироzi ҳам ижтимоий муаммо сифатида йирик иқтисодий муаммоларни юзага келтирмоқда.

Агар, иқтисодий инқирозларнинг охириги икки асрдаги, яъни 1857йил (АҚШ, Германия, Англия, Франция), 1873 йил (Австрия, Германия), 1914 йил (АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия), 1920-1922 йиллар (Дания, Италия, Финляндия, Нидерландия, Норвегия, АҚШ, Буюк Британия), 1929-1933 йиллар (АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия), 1957-1958 йиллар (АҚШ, Буюк Британия, Канада, Нидерландия), 1973 йил (АҚШ, Япония, Франция, Буюк Британия, Италия), 1987 йил (АҚШ), 2008-2009 йиллар (АҚШ, Европа, Осиё ва бошқа давлатлар)да инқирозга қарши амалга оширилган чораларни таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг аксариятида умумий ҳолда бирлашиш ва махсус дастурлар асосида фондларни шакллантириш ҳамда ўзаро келишувлар ҳамда маълум бир мажбуриятларни тан олган ҳолда ёндошиш асосида вазиятдан чиқишга муваффақ бўлинган.

Инқирозлар даврида тегишли давлатлар ўзининг молиявий сиёсатини қайта кўриб чиқишга мажбур бўлади ва молиявий ресурсларни тақсимлашда бирмунча ўзгартиришлар қилишга тўғри келади, бунда молиявий бошқарувида махсус мақсадли фондларни шакллантириш турли кўринишдаги форс мажор ҳолатларни бартараф этишда муҳим молиявий манба бўлиб хизмат қилган. Пандемия оқибатида юзага келаётган иқтисодий инқирозни бартараф этишда дунёнинг кўпгина давлатлари маълум маънода ўз молиявий сиёсатларини қайта кўриб чиқишга киришди. Коронавирус пандемияси энг кўп тарқалган АҚШ ҳукумати умумий миқдорда 2 трлн долларлик молиявий маблағ ажратди. Ушбу маблағнинг 46 миллиарди коронавирус пандемиясини камайтиришга, кичик бизнес, иқтисодиёт тармоқлари, штатларни қўллаб қувватлаш учун 867 миллиард, аҳолига пуллик компенсациялар сифатида 100 миллиард, ишсиз аҳолини суғурталашга эса 250 миллиард миқдорида маблағ ажратди, бироқ, бугунги кунда АҚШда банкрот корхона ва ишсизлик даражаси кун сайин ошиб бормоқда. Пандемия даражаси энг кўп тарқалган европа давлатларида ҳам бу борада молиявий дастурлар амалга ошира бошланди. Европа иттифоқи кенгаши аъзо давлатлар учун 37 млрд еврога тенг миқдорда, жумладан, 8 млрд евро пандемия шароитида энг кўп зарар кўрган корхоналарни молиявий қўллашга ажратди. Европа иттифоқи марказий банки корхоналарни қўллаш учун 750 млрд евро миқдорида қимматли қоғозларни сотиб олиш дастурини эълон қилган бўлса, ўз навбатида Европа иттифоқи кенгаши аъзо давлатларга иттифоқ тарихида биринчи марта давлат бюджети тақчиллигининг 3 фоиздан ошиб кетмаслик чекловини бекор қилди. Европа иттифоқига аъзо бўлган давлат ичида коронавирус пандемиясидан энг кўп зарар кўрган давлатлардан бири Италия ҳукумати пандемия шароитида оилалар ва компанияларни қўллаб-қувватлаш учун 25 млрд евро, соғлиқни сақлаш тизимини молиявий қувватлаш учун эса 3 млрд евро, аҳоли ва тадбиркорликни қўллаб қувватлаш учун эса 10 млрд евро миқдорида маблағ ажратди. Умумий миқдорда 400 млрд еврога тенг молиявий қўллаб-қувватлаш дастурини амалга ошириш режалаштирилган.

Коронавирус пандемиясидан энг кўп зарар кўраётган давлатлар бири Испания ҳукумати эса, коронавирус пандемияси оқибатларини камайтириш учун умумий миқдорда 200 млрд евро сарфлашни режалаштирган, бу маблағнинг 117 миллиардлик маблағ юридик шахслар ва аҳолининг кредитни қайтаришга давлат кафиллиги ҳамда давлат харидларини қўллаш учун сарфланади, қолган 83 миллиардлик евро эса хусусий секторни молиявий қўллашга мўлжалланган. Франция ҳукумати ҳам бошқа евро ҳудуд давлатлари сингари алоҳида дастур асосида пандемия шароитида зарар кўраётган корхоналар ва қисқа муддатли даврга иш кунига ўтказилган ходимларга пуллик компенсация тўлаш учун умумий миқдорда 45 млрд евро, корхоналарнинг банклардан олган кредитлари бўйича давлат кафиллиги сифатида 300 млрд евро, фуқаро авиациясининг зарарини қоплаш учун 500 млн евро миқдоридида маблағ ажратди. Шунингдек, ҳар қайси майда саноат корхоналарига 1500 евро субсидиялар олиш ҳуқуқи берилди. Германияда пандемия оқибатларига қарши кураш учун жами 750 млрд евро, шунинг энг катта қисмини, яъни 600 миллиардини йирик корхоналарни молиявий қўллашга, ўрта ва хусусий корхоналарнинг ҳар бирига 15 минг евродан субсидиялар бериш мақсадида 50 млрд евро ҳамда мамлакат соғлиқни сақлаш тизимидаги касалхоналарга 3 млрд евро миқдорда молиявий маблағ ажратди ва уни амалга оширишга киришилди. Шунингдек, пандемия балосидан кўпроқ зарар кўраётган Буюк Британия давлатида ҳам бу борада маълум молиявий дастур ишлаб чиқилди. Унга кўра, ҳукумат ялпи ички маҳсулотининг 15 фоизига тенг миқдорда (330 млрд £) молиявий маблағни пандемия оқибатларини камайитишга сарфлаш режалаштирилган. Шунингдек, пандемия оқибатларида зарар кўраётган меҳмонхона, туристик компаниялар савдо фаолиятидан олинган солиқдан йил охиригача озод этилди.

Шу билан биргаликда коронавирус пандемияси оқибатида иқтисодиёти ва ижтимоий инфратузилмалари зарар кўраётган давлатлар масалан, Корея республикаси пандемия оқибатларини бартараф этиш ва юмшатиш мақсадида 100 трлн вон (80 млрд \$), Туркия давлати 100 млрд лира (15,3 млрд \$), Бразилия 150 млрд реал (30 млрд \$), Ҳиндистон 150 млрд рупия (15 млрд \$), Австралия 83,6 австралия доллори (55,5 млрд \$), Саудия Арабистони 120 млрд риёл (32 млрд \$) маблағ ажратиш мақсадида ўзларининг молиявий дастурларини тасдиқлашди. Шулардан Бразилия 1 млрд доллар, Ҳиндистон ҳукумати 2 млрд доллар, миқдоридида коронавируsgа қарши кураш учун соғлиқни сақлаш тизими инфратузилмасини ривожлаштиришга ҳамда касалланганларни даволаш ишларига сарфлашга мўлжалланган, Туркия республикаси эса туристик компанияларни қўллаш мақсадида уларни 2020 йилнинг 1 ноябрга қадар баъзи солиқлардан озод этди. Албатта ушбу давлатлар пандемияга ҳамда унинг оқибатлари сифатида юзага келаётган иқтисодий инқирозга қарши курашга ажратган мазкур маблағларни маълум қисмини ўз ички имкониятлари ҳисобига қоплаётган бўлса, баъзилари эса жаҳондаги йирик молиявий институтларини молиявий кўмагидан умидвор бўлиб турибди. Бу борада жорий йилнинг 26 мартида жаҳоннинг йирик йигирматалик давлатларнинг онлайн тарзда бўлиб ўтган учрашувида ушбу давлатлар умумий 5трлн. доллар миқдорда маблағни ўз ҳудудларида пандемияга қарши дастурлар ҳамда жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотини маълум даражада молиявий қўллашга келишиб олинди. Энг муҳими давлат доирасида молиявий дастурлар қабул қилиб унинг ижросига киришишнинг муҳим ижобий қадамлардан ҳисобланади ва дунё миқёсида ушбу балoга қарши курашнинг умумий кўринишини изоҳлайди.

Ўзбекистон солиқ тизимининг тактик йўналишларида қанақа солиқ имтиёзлари масалалари

Халқаро амалиётда давлатларнинг турли хил фаолиятини баҳолаш рейтинг мезонларида солиқ юкининг максимал даражаси (ялпи ички маҳсулотга нисбатан 35 фоизи)дан ошмаган ҳолда солиқ ва бошқа мажбурий тўловлардан солиқ тўловчиларга берилган солиқ, божхона имтиёзлари ва преференцияларининг берилиши жуда ижобий ҳолат деб баҳоланади. Ўзбекистонда солиқ юки даражаси ўртача 20 фоиз бўлиб турган шароитда охириги икки йилда солиқлардан берилган имтиёзларга эътибор берадиган бўлсак қуйидагиларни кўзатиш мумкин. Биргина, 2019 йилда (фойда солиғи ставкасининг 14 фоиздан 12 фоизга туширилиш ҳисобига – 291 млрд сўм, дивидендлардан олинадиган солиқнинг 10 фоиздан 5 фоизга тушиши ҳисобига 208 млрд сўм, ягона ижтимоий тўловнинг 25 фоиздан 12 фоизга туширилиши, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ставкасининг камайтирилган ягона 12 фоиз қилиб белгиланиши, фуқароларнинг даромадларидан олинадиган 8 фоизлик сўғурта бадаллари тўловининг бекор қилиниши ҳисобига умумий тарзда 7,4 трлн сўм, ягона солиқ тўловининг 5 фоиздан 4 фоизга туширилиши ҳисобига 222 млрд сўм, мол-мулк солиғининг 5 фоиздан 2 фоизга туширилиши ҳисобига 1222 млрд сўм, давлат мақсадли жамғармаларига ажратмаларни бекор қилиниши ҳисобига эса 5,2 трлн сўм, қўшилган қиймат солиғининг 20 фоиздан 15 фоизга туширилиши эвазига 2 трлн сўм) жами 16,5 трлн сўмлик маблағларнинг солиқ тўловчилар бўлмиш корхоналар ва аҳолининг ихтиёрида қолдирилди. Агар бу сўммани ҳисобга олган ҳолда солиқ юкини ҳисоблайдиган бўлсак, Ўзбекистонда солиқ юки ўртача 18,5 фоизни ташкил этадики, бу дунёдаги энг паст кўрсаткичлардан бири ҳисобланади.

2020 йилдан бошлаб солиқ тизимида солиқ тўловчиларга яна бир муҳим енгилликлар берилдики, унга кўра, илгари қўшилган қиймат солиғи бўйича манфий сўммани солиқ тўловчига қайтариш фақат экспортер корхоналарга қўлланилган бўлса, ҳозирда ҳаммага тадбиқ этилиши ҳисобига биргинна 2020 йилда солиқ тўловчилар ихтиёрида 2,6 трлн сўм маблағ қолади. Одатда солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ юкини аниқлашда давлат томонидан берилган преференциялар эътиборга олинмайди. Бу аслида иқтисодий жиҳатдан унчалик тўғри эмас. Масалан, бизнес юритиш учун рухсатнома, лицензиялар олиш учун давлат божи ёки хизмат кўрсатганлик ҳақи, шунингдек, ушбуларни расмийлаштириш, солиқ ва божхона органларига ўз мажбуриятлари бўйича ҳисоботларни топшириш учун бизнес тоифалари томонидан сарфланган вақт жаҳон молиявий стандартларига кўра ўз қийматига эга бўлади, тўғри бу турдаги қийматлар ҳар доим ҳам ҳисобланиб, эътиборга олинмайди, республикамиздаги охириги уч йилдаги бизнесга берилган бу преференцияларни қиймати ўлчанадиган бўлса, ўз ўзидан бу соҳанинг давлат томонидан нақадар қўллаб-қувватланаётганлигини кўрсатади.

Республикамизда пандемия шароитида аҳолига ва тадбиркорлик субъектларига солиқ солиш, солиқ имтиёзлари ва преференциялар бериш билан боғлиқ бир қатор фармон ва қарорлар қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5969-сонли фармонига кўра, 2020 йил 1 апрелдан 1 октябргача бўлган даврда яқка тартибдаги тадбиркорлар учун ижтимоий солиқнинг ойлик энг кам суммаси базавий ҳисоблаш миқдорининг 50

фоизига қадар камайтирилди, алкоголь маҳсулотларининг улгуржи савдоси билан шуғулланувчи корхоналарнинг ажратмалари миқдори 5 фоиздан 3 фоизга пасайтирилди, умумий овқатланиш корхоналари учун алкоголь маҳсулотларини чакана сотиш ҳуқуқи учун йиғимлар миқдори белгиланган миқдорлардан 25 фоизга камайтирилди, 2020 йил 1 апрелдан 1 июлгача бўлган даврда туристик (меҳмонхона) йиғимини ҳисоблаш ва тўлаш тўхтатилди, қишлоқ хўжалигидаги ерларни суғориш учун фойдаланиладиган ҳажмлар бўйича сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари 2020 йилда ўрнатилган ставкалардан 50 фоизга пасайтирилди, 2019 йил учун жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадлари тўғрисидаги декларацияни тақдим этиш муддати 2020 йил 1 августга қадар узайтирилди, жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиғи ва ер солиғини тўлаш муддати 2020 йил 15 октябрга қадар узайтирилди, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 1 апрелдан жисмоний шахслар томонидан хайрия ташкилотларидан моддий наф тарзида олинadиган даромадларни солиққа тортишдан озод қилинди.

2020 йил 3 апрелдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги фармонида яна бир қатор имтиёзлар белгилаб берилди. Ушбу фармонга кўра: туристик ва меҳмонхона фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорлар шу йил якунига қадар ер ва мол-мулк солиқларини тўлашдан озод этилди, карантин даврида ўз фаолиятини тўхтатишга мажбур бўлган якка тартибдаги тадбиркорларга даромад солиғи ва ижтимоий солиқни ҳисоблаш тўхтатилди, тушуми ўтган ойдагига нисбатан 50 фоизга камайган кичик бизнес субъектларига айланмадан олинadиган солиқ, ер солиғи, мулк солиғи, ижтимоий солиқ ва сув солиғини тўлаш муддати шу йил 1 октябрга қадар кечиктирилди, жорий йил якунига қадар ун, ўсимлик ёғи, гўшт ва сўт маҳсулотлари, шакар, гигиена воситалари каби асосий истеъмол товарларини импорт қилишда божхона божи ва акциз солиғи ўндирилмайдиган бўлди.

Тадбиркорлик фаолияти ва ўзини ўзи банд қилишни давлат томонидан тартибга солишни соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Президент қарори билан эса, 1 июлдан бошлаб ўзини ўзи банд қилган шахслар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият (ишлар, хизматлар) турлари сони 24тадан 67тага кўпайтирилди. Эндиликда, ўзини ўзи банд қилган шахслар учун назарда тутилган фаолият турлари билан шуғулланувчи, иштирокчилари сони камида уч нафар бўлган оилавий корхоналар айланмадан солиқни белгиланган миқдордан 50 фоизга камайтирилган ставкада, 2020 йил учун ижтимоий солиқни ўзини ўзи банд қилган шахс сифатида ҳақиқатда ишлаган вақтидан қатъи назар, БҲМнинг камида 50 фоизи ҳажмида тўлайдиган бўлди.

Коронавирус пандемияси муносабати билан солиқ имтиёзларининг бюджетга таъсири

Назарий жиҳатдан олиб қараганда солиқлардан берилган имтиёзлар давлат бюджетига солиқ тушумларини камайтиради. Пандемия шароитида юқорида келтирилган давлат томонидан берилган солиқ имтиёзлари табиийки солиқ тушумларининг камайишига маълум даражада таъсир этди. Бошқа томондан коронавирус инфекцияси тарқалиши туфайли иқтисодиётда тушкунликни келтирди. сезилди. Аммо ушбу давр учун прогноз қилинган солиқ тушумлари ортиғи билан

бажарилган. ЯИМ ўсиш суръати эса йил бошида 5 фоиздан юқори бўлиши режалаштирилган эди, пандемия туфайли бу кўрсаткич жорий йилда 1,8 фоиз бўлиш эҳтимоли юқори бўлиб турибди, пандемиянинг салбий оқибатлари 3 триллион сўмга камайишига олиб келди.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулк ва ер солиқлари бўйича тўлов муддати 15 октябрга кўчирилгани, якка тартибдаги 195 мингга яқин тадбиркор фаолиятини вақтинча тўхтатишга мажбур бўлганлиги сабабли солиқ тушумларида маълум ўзгаришлар бўлди. Хусусан, жисмоний шахсларнинг мол-мулк ва ер солиқларидан тушумлар 3 баробарга пасайган – 130 млрд сўмдан 40 млрд сўмга тушган. Якка тартибдаги тадбиркорларнинг қатъий белгиланган солиғи бўйича тушумлар 84 фоизга камайган, уларнинг 80 фоиздан ортиғи фаолиятини тўхтатишга мажбур бўлган, аммо, пандемия I чорақда Ўзбекистон давлат бюджети даромадларига жиддий таъсир қилмади, чунки, бюджет даромадлари асосан 2019 йилнинг декабрь – 2020 йилнинг февраль ойларидаги иқтисодий фаолият натижаларидан шакллантирилган.¹

Жорий йилнинг биринчи чорагида режалаштирилган 23,3 триллион сўмлик прогноз кўрсаткичлари 23,8 триллион сўмга бажарилди, иккинчи чораги учун прогноз тахминан 21 триллион сўмни ташкил этганди. Давлат раҳбари ва ҳукуматнинг тезкор қарор қабул қилиши ва самарали қарши кураш чораларини қўллаши эвазига пандемиянинг салбий оқибатлари озроқ юмшатилади. Бунинг ҳисобига, прогноз этилган солиқ тушуми ўрнига икки ой якунига 14,2 триллион сўм маблағ бюджет тушди.

Хулоса

Ҳозирги жаҳон ҳўжалиги ҳар қачонгиданда чуқур интеграциялашуви, бозордаги конъюнктура ўзгаришларининг тез тарқалиши, савдо алоқаларининг эркинлашуви, турли хил йўналишдаги халқаро ташкилотларнинг кўпайиб, улар ўртасидаги рақобатнинг кучайиши билан бир қаторда умумий майдонда тез ҳаракатлана оладиган зарарли касалликларнинг тарқалишини тезлаштирди.

Ўзбекистон иқтисодиёти учун асосий хавфлардан бири бу асосий иқтисодий ҳамкор давлатлар Хитой, Россия, Туркия, Корея, Қозоғистоннинг иқтисодиётига ҳам пандемия туфайли бизнинг ташқи савдо айланмамизнинг умумий ҳажмига салбий қилиши бўлса, бошқа томондан миллий иқтисодиётимиздаги маълум даражадаги секинлашув ҳамда солиқ имтиёзлари туфайли солиқ тушумларининг камайиши иқтисодиётнинг умумий даражасига таъсир қилади. Шу боисдан фикримизча, биринчидан:

Вазирлар Маҳкамасининг “Солиқ маъмуриятчилигида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 359-сонли қарорида белгилаб берилган маълумотларни қайта ишлаш маркази ва телекоммуникация қурилмаларини модернизация қилиш, сервер ва дастурий таъминотлар харид қилиш, ахборот тизимлари мажмуини ягона платформага ўтказиш, электрон давлат хизматлари кўрсатиш сифатини ошириш, катта ҳажмдаги маълумотларни тезкор таҳлил қилиш тизимларини йўлга қўйишни тезлаштириш лозим, сабаби унинг натижасида давлат бюджетига қўшимча тушумлар ҳажми 20 трлн. сўмгача ортиши мумкин.

Иккинчидан, бугунги кунда йирик солиқ тўловчилар сони гарчи жуда кам улушни эгалласада, давлат бюджетига солиқ тушумлари умумий улушида юқори улушни эгаллайди. Биргина қисқа вақтла йирик солиқ тўловчилар бўйича

¹ www.soliq.uz.

минтақалараро инспекция тўлиқ фаолият юрита бошлаши ва 15,4 трлн. сўм ёки солиқ органлари томонидан маъмурийлаштириладиган барча даромадларнинг 65 фоизи йиғилишини таъминлаб берди. Демак, келгусида йирик солиқ тўловчиларнинг сони ошириш ва уларга солиқ маъмурчилигини янада соддалаштириш лозим бўлади.

Учинчидан, 2020 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жисмоний шахсларга хизматларни электрон шаклда тақдим этадиган хориж компаниялари учун қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) тўлаш тартиби жорий этилди, қўшимча қиймат солиғи тўловчиси сифатида рўйхатга олинган хорижий интернет компанияларнинг сони ўнтадан ошди. 2020 йилдан бошлаб хизматлар ва товарларни электрон шаклда сотиш билан шуғулланувчи хорижий юридик шахслар Ўзбекистонда бундай хизматлар бўйича солиқ тўловчи сифатида тан олинмоқда. Ҳозирда Yandex Europe AG, Google, Facebook ижтимоий тармоғи, Ўзбекистон ҳудудида электрон хизмат кўрсатувчи хориж компанияси – «Google Commerce Limited», фильмлар ва сериаллар етказиб берувчи – Netflix International B.V., Apple каби хорижий компаниялар Давлат солиқ қўмитаси солиқ офисидан рўйхатдан ўтиб давлат бюджетига валютада солиқ тўламоқда, бу турдаги солиқ тўловчиларнинг рўйхатга олиниши ва уларни сонини оширишга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги «Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодий тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5969-сонли фармони
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 апрелдаги «Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодий тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5978-сонли фармони
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 08 июндаги «Тадбиркорлик фаолияти ва ўзини ўзи банд қилишни давлат томонидан тартибга солишни соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПҚ-4742 сонли қарори
4. А.Бекмуродов. «Яна бир глобал иқтисодий инқироз эшик қоқмоқда» «Халқ сўзи» газетаси.
5. Н.Жумаев. «Ўзбекистоннинг халқаро рейтинглардаги ўрни нима учун керак?» «Халқ сўзи» газетаси.
6. Б.Бегалов. «Мустақил Ўзбекистон илк бор ўз аҳолисини рўйхатдан ўтказмоқда» «Халқ сўзи» газетаси.
7. Н.Каримов. «Дунёни қақшатган вирус» «Халқ сўзи» газетаси.
8. Ф.Мухамедов. «Пандемиядан сўнг иқтисодий қандай ўзгариш бўлади?» «Халқ сўзи» газетаси.
9. М.Пардаев ва А.Эштаев. «Пандемия шароитида иқтисодий муаммолар кўп, ечимларчи?» «Халқ сўзи» газетаси.
10. А.Умиров. «Пандемия оқибатлари қандай бартараф этилади» «Халқ сўзи» газетаси.
11. Б.Алиев. «Коронавирус-жиловланмаган офат. У дунё иқтисодиётига қай даражада таъсир этмоқда?» «Халқ сўзи» газетаси.